

Η ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ (του Τίμοθι Γκάρτον Ας)

Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η Ευρώπη άρχισε μια διαδικασία ειρηνικής πολιτικής ενοποίησης πρωτοφανή στην γηραιά ήπειρο και χωρίς αναλογία οπουδήποτε αλλού. Αλλά το σχέδιο ξεκίνησε να στραβώνει στις αρχές της δεκαετίας του 1990, όταν οι ηγέτες της Δυτικής Ευρώπης άρχισαν να κινούνται πολύ γρήγορα προς μια λανθασμένη νομισματική ένωση. Τώρα, καθώς η Ευρώπη βρίσκεται αντιμέτωπη με μια άλυτη ακόμη κρίση χρέους, το κίνητρό της προς την ενοποίηση έχει σταματήσει – η Ένωση θα μπορούσε να διολισθήσει προς την αποσύνθεση, εκτός κι αν ο φόβος ή η διορατικότητα την κάνουν να προχωρήσει και πάλι.

---

10 Μαΐου 1943: Οι γερμανικές δυνάμεις καταστρέφουν το γκέτο της Βαρσοβίας. Αντιμετωπίζοντας ένοπλη αντίσταση από τους πολωνούς εβραίους μαχητές, έβαλαν φωτιά από σπίτι σε σπίτι, καίγοντας ζωντανούς κάποιους από τους κατοίκους και βγάζοντας κάποιους άλλους έξω από τα κελάρια όπου κρύβονταν. «Σήμερα, συνολικά 1.183 Εβραίοι συνελήφθησαν ζωντανοί», σημειώνει η επίσημη έκθεση του διοικητή των SS, Jürgen Stroop. «187 Εβραίοι και ληστές πυροβολήθηκαν. Ένας απροσδιόριστος αριθμός Εβραίων και ληστών χάθηκαν σε αποθήκες που ανατινάχθηκαν. Ο συνολικός αριθμός των Εβραίων που έχουν διεκπεραιωθεί μέχρι σήμερα έχει αυξηθεί σε 52.683». Ένα παράρτημα του συγκεκριμένου εγγράφου περιλαμβάνει την διάσημη πλέον φωτογραφία ενός τρομοκρατημένου μικρού αγοριού που φορά ένα υπερμεγέθες παλτό να παραδίδεται με τα χέρια ψηλά. Ο Marek Edelman, ένας από τους πολύ λίγους ηγέτες της εξέγερσης του γκέτο της Βαρσοβίας που επιβίωσε, έκλεισε τα απομνημονεύματά του που δημοσιεύθηκαν αμέσως μετά τον πόλεμο με αυτά τα λόγια: «Αυτοί που σκοτώθηκαν στη δράση είχαν κάνει το καθήκον τους ως

το τέλος, μέχρι την τελευταία σταγόνα του αίματος που πότισε τα πεζοδρόμια ... Εμείς, που δεν χαθήκαμε, αφήνουμε στο χέρι σας το να κρατήσετε τη μνήμη τους ζωντανή – για πάντα».

Ακριβώς 60 χρόνια μετά, στις 10 Μαΐου 2003, ένα μήνα πριν από το δημοψήφισμα για το αν η Πολωνία θα ενταχθεί στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Σε μια προεκλογική συγκέντρωση στη Βαρσοβία υπέρ του «Ναι», ένα πανό στα εθνικά χρώματα της Πολωνίας, κόκκινο και λευκό, διακηρύσσει, «Πάμε στην Ευρώπη υπό την πολωνική σημαία». Έξω από το αναστηλωμένο Βασιλικό Κάστρο, μια χορωδία νεαρών κοριτσιών με κίτρινα και μπλε T-shirts – συμβολίζοντας τα κίτρινα αστέρια της Ευρωπαϊκής σημαίας σε μπλε φόντο – τραγουδούν. Στη μουσική του επίσημου ύμνου της ΕΕ, η οποία έχει βασιστεί στην τελική φάση της Ενάτης Συμφωνίας του Μπετόβεν, τραγουδούν, στα πολωνικά, τα λόγια του Γερμανού ποιητή Friedrich Schiller με τίτλο «Ωδή στη Χαρά». Σύντομα αυτοί οι νέοι Πολωνοί θα είναι σε θέση να κινηθούν κατά βούληση σχεδόν σε ολόκληρη την ήπειρο και ελεύθερα να σπουδάζουν, να εργάζονται, να εγκαθίστανται, να παντρεύονται και να απολαμβάνουν όλα τα οφέλη από ένα γενναιόδωρο ευρωπαϊκού κράτος πρόνοιας, στο Δουβλίνο, τη Μαδρίτη, το Λονδίνο ή τη Ρώμη. «Αγκαλιαστείτε, εκατομμύρια άνθρωποι! Αυτό φιλί πηγαίνει σε ολόκληρο τον κόσμο! Αδέλφια, ένας στοργικός πατέρας πρέπει να ζει πάνω από το θόλο των αστεριών!».

Για να γίνει κατανοητό το πώς μια προβλεπόμενη κρίση της ευρωπαϊκής νομισματικής ένωσης έγινε μια υπαρξιακή κρίση για το σύνολο του σχεδίου της ευρωπαϊκής μετά το 1945 ενοποίησης, θα πρέπει να δούμε τη μοναδική πορεία της Ευρώπης από τη μια 10η Μαΐου στην άλλη. Αμφότερες οι μνήμες του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και οι ανάγκες του Ψυχρού Πολέμου οδήγησαν τρεις γενιές Ευρωπαίων στα ύψη της ειρηνικής ενοποίησης, που ήταν πρωτοφανής στην ιστορία της Ευρώπης και απaráμιλλη σε οποιαδήποτε άλλη ήπειρο. Ωστόσο, το εν λόγω σχέδιο άρχισε να στραβώνει αμέσως μετά την πτώση του Τείχους του Βερολίνου, καθώς οι δυτικοευρωπαίοι ηγέτες πήραν μια βιαστική πορεία προς μια νομισματική ένωση με δομικά ελαττώματα.

Ενώ πολλές κυβερνήσεις, επιχειρήσεις και νοικοκυριά είχαν συσσωρεύσει μη βιώσιμα επίπεδα χρέους, νεαροί Ευρωπαίοι, από την Πορτογαλία ως την Εσθονία και από τη Φινλανδία ως την Ελλάδα εξέλαβαν την ειρήνη, την ελευθερία, την ευημερία και την κοινωνική ασφάλιση ως δεδομένα. Όταν η φύσκα έσκασε, έκανε πολλούς να αισθάνονται πικρά απογοητευμένοι και οδήγησε σε ανυπόφορες αποκλίσεις μεταξύ των εμπειριών των διαφόρων εθνών. Τώρα, με την τρέχουσα κρίση να παραμένει άλυτη, η Ευρώπη στερείται τις περισσότερες από τις κινητήριες δυνάμεις που κάποτε την ώθησαν προς την ενότητα. Ακόμα κι αν ένας κοινός φόβος για τις συνέπειες της κατάρρευσης της ευρωζώνης την σώσει από τα χειρότερα, η Ευρώπη χρειάζεται κάτι περισσότερο από το φόβο για να κάνει και πάλι την ενοποίηση ένα σχέδιο που μαγνητίζει, όπως ήταν για μισό αιώνα. Αλλά τι μπορεί να είναι αυτό το κάτι;

Με το μυαλό στον πόλεμο

Οι ιστορικοί έχουν εντοπίσει πολλούς παράγοντες που συνέβαλαν στη διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, συμπεριλαμβανομένων των ζωτικών οικονομικών συμφερόντων των ευρωπαϊκών εθνών. Ωστόσο, η πιο σημαντική κινητήρια δύναμη σε όλη την ήπειρο ήταν η μνήμη του πολέμου. Ανάμεσα σε αυτούς που παρήλαυναν στους δρόμους της Βαρσοβίας τον Μάιο του 2003 ήταν ο γενειοφόρος καθηγητής Bronisław Geremek, ο οποίος, ως δεκάχρονος Πολωνός εβραίος, είχε δει το γκέτο της Βαρσοβίας να καίγεται μπροστά στα μάτια του. Δεν ήταν τυχαίο το γεγονός ότι ο ίδιος έγινε ένας από τους πιο ένθερμους υποστηρικτές της Πολωνίας στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, ως ηγέτης του κινήματος της Αλληλεγγύης, υπουργός Εξωτερικών της Πολωνίας και στη συνέχεια μέλος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου.

Σίγουρα, ο επιζών του γκέτο της Βαρσοβίας, ο ναζιστής στρατιώτης, ο Βρετανός αξιωματικός, ο Γάλλος συνεργάτης, ο Σουηδός επιχειρηματίας και ο Σλοβάκος αγρότης αντιμετώπισαν πολύ διαφορετικούς πολέμους. Ωστόσο, από όλες τις φωνές ακούστηκε η ίδια παθιασμένη κραυγή: «Ποτέ ξανά!». Παρ' όλες τις διαφορές μεταξύ των εθνικών και τοπικών εμπειριών σε μια εξαιρετικά διαφοροποιημένη ήπειρο, ο ιστορικός Tony Judt θα

μπορούσε ακόμα να τιτλοφορήσει την ιστορία της Ευρώπης που καλύπτει τα 60 χρόνια μέχρι το 2005 με μία μόνο λέξη: Μεταπολεμική. Από αυτή την άποψη, η αγαπημένη φράση – σύνθημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, «Ενότητα στην πολυμορφία», ήταν ίσως η περισσότερο ακριβής από οποιαδήποτε άλλη.

Οι αναμνήσεις αυτές έπαιξαν σημαντικό ρόλο για τους βρετανούς Συντηρητικούς (οι περισσότεροι εκ των οποίων είναι βετεράνοι του Παγκοσμίου Πολέμου) οι οποίοι οδήγησαν το Ηνωμένο Βασίλειο στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα, τον πρόδρομο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το 1973. Αλλά πάνω απ' όλα, ήταν η προσωπική εμπειρία το κίνητρο εκείνων της ηπειρωτικών Ευρωπαίων, μέχρι και τον Γάλλο πρόεδρο Φρανσουά Μιτεράν και τον Γερμανό Καγκελάριο Χέλμουτ Κολ, οι οποίοι δημιούργησαν την ΕΕ του σήμερα. Σε μια συνομιλία που είχα με τον Κολ μετά την επανένωση της Γερμανίας, μου είπε μια φράση που δεν θα ξεχάσω ποτέ. «Αντιλαμβάνεστε», ρώτησε, «ότι κάθεστε απέναντι στον άμεσο διάδοχο του Αδόλφου Χίτλερ;». Ως ο πρώτος καγκελάριος της ενωμένης Γερμανίας μετά τον Χίτλερ, μου εξήγησε, είχε βαθιά συνείδηση του ιστορικού καθήκοντος να ενεργήσει με διαφορετικό τρόπο.

Η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση έχει δικαίως χαρακτηριστεί ως έργο των ελίτ, αλλά και οι λαοί της Ευρώπης μοιράζονται αυτές τις μνήμες. Όταν το σχέδιο παρέπαιε, όπως έγινε πολλές φορές, η αντίδραση των ελίτ ήταν να αναζητήσουν κάποια φυγή προς τα εμπρός, όσο κι αν ήταν περίπλοκη. Μέχρι τη δεκαετία του 1990, όταν το έθιμο της διεξαγωγής εθνικών δημοψηφισμάτων για τις ευρωπαϊκές συνθήκες άρχισε να εξαπλώνεται, σπάνια οι Ευρωπαίοι ρωτήθηκαν ευθέως αν συμφωνούν με τις λύσεις που βρέθηκαν, αν και μπορούσαν να ψηφίσουν κατά καιρούς για το αν οι πολιτικοί που ήταν υπεύθυνοι για την εύρεση αυτών των λύσεων θα παρέμεναν ή όχι στο πόστο τους. Παρ' όλα αυτά, είναι δίκαιο να πούμε ότι για περίπου 40 χρόνια, το έργο της ευρωπαϊκής ενοποίησης μπορούσε να στηριχθεί σε μια τουλάχιστον παθητική συναίνεση μεταξύ των περισσότερων εθνικών πληθυσμών της Ευρώπης.

Αυτά τα 40 χρόνια ήταν εκείνα του Ψυχρού Πολέμου, η άλλη σύγκρουση που διαμόρφωσε την Ευρωπαϊκή Ένωση. Από τη δεκαετία του 1940 ως τη δεκαετία του 1970, ένα κεντρικό επιχείρημα για τη δυτική ευρωπαϊκή ολοκλήρωση ήταν να αντιμετωπιστεί η σοβιετική απειλή, επιχείρημα ορατό σε όλους με την παρουσία του Κόκκινου Στρατού στην Ανατολική Γερμανία και το διαιρεμένο Βερολίνο. Εκτός από τις αναμνήσεις του δικού της αυτοτραυματισμού από την ευρωπαϊκή βαρβαρότητα, οι βάρβαροι ήταν πάλι στις πύλες, για να το πούμε με έναν τρόπο. Στους σοβιετικούς ηγέτες από τον Ιωσήφ Στάλιν ως τον Λεονίντ Μπρέζνιεφ θα πρέπει να απονεμηθούν μεταθανάτια μετάλλια για την υπηρεσία τους στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση.

Ο ανταγωνισμός του Ψυχρού Πολέμου σε μεγάλο βαθμό εξηγεί επίσης γιατί οι Ηνωμένες Πολιτείες έδωσαν τόσο ισχυρή υποστήριξη προς την ευρωπαϊκή ενοποίηση, από το σχέδιο Μάρσαλ της δεκαετίας του 1940 ως την διπλωματία γύρω από την επανένωση της Γερμανίας και την διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης το 1989-91.

Για τη μισή Ευρώπη που είχε κολλήσει πίσω από το Σιδηρούν Παραπέτασμα – αυτό που ο Τσέχος συγγραφέας Μίλαν Κούντερα ονόμαζε «η απαχθείσα Δύση» – η βούληση να «επιστρέψουν στην Ευρώπη» προχώρησε χέρι-χέρι με τον αγώνα για εθνική και ατομική ελευθερία. Η αυξανόμενη ευημερία της Δυτικής Ευρώπης είχε μια μαγνητική επίδραση σε εκείνους που την είδαν, είτε από πρώτο χέρι είτε στη Δυτική τηλεόραση.

Είναι η πιο στοιχειώδης ιστορική πλάνη να υποδηλώνεται ότι ένα συμβάν έχει προκληθεί από κάτι που συνέβη μετά από αυτό, ωστόσο αυτό που επρόκειτο να συμβεί το 1992 ήταν μια συμβάλλουσα αιτία των βελούδινων επαναστάσεων του 1989. Το έτος-στόχος 1992, η ευρέως διαλαλημένη προθεσμία που η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα είχε δώσει στον εαυτό της για την ολοκλήρωση της ενιαίας αγοράς, έδωσε μια επείγουσα αίσθηση καθυστέρησης, όχι μόνο στους λαούς της Ανατολικής Ευρώπης, αλλά και στους μεταρρυθμιστές ηγέτες του Σοβιετικού μπλοκ, συμπεριλαμβανομένου του Μιχαήλ Γκορμπατσώφ.

Αυτό μας φέρνει στην τελευταία μεγάλη κινητήρια δύναμη της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης μέχρι τη δεκαετία του 1990: τη Δυτική Γερμανία. Η Δυτικογερμανοί, τόσο οι ελίτ όσο και ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού, επέδειξαν εξαιρετική δέσμευση για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Το έκαναν αυτό για δύο πολύ καλούς λόγους: επειδή το ήθελαν και επειδή έπρεπε. Ήθελαν να δείξουν ότι η Γερμανία είχε μάθει από την τρομερή προ του 1945 ιστορία της και ότι ήθελε να αποκαταστήσει πλήρως τον εαυτό της στην ευρωπαϊκή κοινότητα αξιών, φθάνοντας μέχρι και στο σημείο να παραδώσει μεγάλο μέρος της δικής της κυριαρχίας και της εθνικής ταυτότητας. Έχοντας υπάρξει οι χειρότεροι Ευρωπαίοι, οι Γερμανοί θα ήταν πλέον οι καλύτεροι. (Όπως έλεγε ένα αστείο της εποχής, αν κάποιος συστηνόταν ως «Ευρωπαίος» όλοι ήξεραν αμέσως ότι ήταν Γερμανός). Αλλά είχαν επίσης ένα σκληρό εθνικό συμφέρον με το να αποδείξουν την ευρωπαϊκή τους δέσμευση, καθώς μόνο με την ανάκτηση της εμπιστοσύνης των γειτόνων τους και των διεθνών εταίρων τους (συμπεριλαμβανομένων των Ηνωμένων Πολιτειών και της Σοβιετικής Ένωσης) θα μπορούσε να επιτευχθεί ο μακροπρόθεσμος στόχος τους για επανένωση της Γερμανίας. Όπως παρατήρησε κάποτε ο Χανς Ντίτριχ Γκένσερ, ο πρώην Δυτικογερμανός υπουργός Εξωτερικών, «Όσο πιο ευρωπαϊκή είναι η εξωτερική πολιτική μας, τόσο πιο εθνική είναι». Ο δυτικογερμανικός ευρωπαϊσμός δεν ήταν απλώς ένας ρόλος – αντανακλούσε μια πραγματική ηθική και συναισθηματική εμπλοκή – αλλά ούτε ήταν καθαρά ιδεαλιστικός.

Αφότου τα δύο γερμανικά κράτη επανενώθηκαν το 1990, πολλοί παρατηρητές αναρωτήθηκαν αν αυτό που ήταν ουσιαστικά μια διευρυμένη Δυτική Γερμανία θα συνεχίσει εκείνη την εξαιρετική δέσμευση για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Αρκετά πριν ξεσπάσει η κρίση της ευρωζώνης, η απάντηση ήταν ήδη εμφανής. Η επανενωθείσα Γερμανία είχε γίνει αυτό που ορισμένοι από τους συμμετέχοντες στη συζήτηση μετά την πτώση του Τείχους αποκαλούσαν «κανονικό» έθνος-κράτος, μια «δεύτερη Γαλλία», όπως εντυπωσιακά το εξέφρασε ο Γάλλος σχολιαστής Ντομινίκ Μοϊσί. Όπως και η Γαλλία, η νέα Γερμανία θα ακολουθήσει τα εθνικά της συμφέροντα στην Ευρώπη όποτε αυτό είναι δυνατό,

αλλά και από μόνη της, όταν κρίνεται απαραίτητο – όπως έκανε, για παράδειγμα, όταν εξασφάλισε τις ενεργειακές ανάγκες της σε διμερές επίπεδο με τη Ρωσία, κυρίως με την συμφωνία για τον αγωγό αερίου Nord Stream το 2005. Οι ηγέτες της, στο Βερολίνο πλέον, όχι στη Βόννη, θα εξακολουθούν να προσπαθούν να είναι καλοί Ευρωπαίοι, αλλά δεν θα ανοίγουν πλέον το καρνέ των επιταγών τους τόσο εύκολα αν η Ευρώπη το ζητήσει.

Η γέννηση μιας δύσμορφης Ευρώπης

Η άμεση προέλευση της ακατάλληλης νομισματικής ένωσης που είναι στο επίκεντρο της ευρωπαϊκής κρίσης σήμερα βρίσκεται επίσης στη θυελλώδη στιγμή της επανένωσης της Γερμανίας και τα επακόλουθά της. Μετά την πτώση του Τείχους του Βερολίνου στις 9 Νοεμβρίου 1989, ο Μιτεράν, θορυβημένος από την προοπτική της επανένωσης της Γερμανίας, πίεσε σκληρά για να στριμώξει τον Κολ σε ένα χρονοδιάγραμμα για αυτό που λεγόταν τότε Οικονομική και Νομισματική Ένωση. Η πρόταση αυτή είχε ήδη εκπονηθεί για να βοηθήσει την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα στην ολοκλήρωση της ενιαίας αγοράς και να αντιμετωπίσει τη δυσκολία της διαχείρισης των συναλλαγματικών ισοτιμιών στο πλαίσιο αυτό. Ο γενικός στόχος του Μιτεράν ήταν να δεσμεύσει μια ενωμένη Γερμανία, εάν πραγματικά έπρεπε να είναι ενωμένες οι δύο Γερμανίες, σε μια πιο ενωμένη Ευρώπη. Συγκεκριμένα, ο σκοπός του ήταν να κάνει στη Γαλλία να ανακτήσει περισσότερο έλεγχο πάνω στο δικό της νόμισμα, ίσως και να κερδίσει κάποια επιρροή επί της Γερμανίας.

Σε μια χαρακτηριστική συνομιλία του με τον Γκένσερ, τον υπουργό Εξωτερικών της Δυτικής Γερμανίας, στις 30 Νοεμβρίου 1989, ο Μιτεράν προχώρησε τόσο πολύ ώστε είπε ότι αν η Γερμανία δεν είχε δεσμευτεί για την ευρωπαϊκή νομισματική ένωση «θα επιστρέφαμε στον κόσμο του 1913». Εν τω μεταξύ, ο Μιτεράν κινητοποιούσε την Βρετανίδα πρωθυπουργό Μάργκαρετ θάτσερ κρούοντας τον κώδωνα του κινδύνου σαν να ήταν το 1938. Σύμφωνα με μια βρετανική καταγραφή των κατ' ιδίαν συναντήσεών τους στην κρίσιμη Σύνοδο Κορυφής των ευρωπαίων ηγετών στο Στρασβούργο τον Δεκέμβριο του 1989, ο Μιτεράν είπε ότι

«φοβόταν ότι ο ίδιος και η πρωθυπουργός θα βρεθούν στην κατάσταση που ήταν οι προκάτοχοί τους στη δεκαετία του 1930, οι οποίοι απέτυχαν να αντιδράσουν απέναντι στην συνεχή πίεση από τους Γερμανούς».

Ο Ντέιβιντ Μάρς, ο καλύτερος χρονικογράφος της ιστορίας του ευρώ, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η «ουσιώδης συμφωνία» να συνεχίσουν με τη νομισματική ένωση έγινε στο Στρασβούργο. Σκληρές διαπραγματεύσεις ακολούθησαν, και ακριβώς δύο χρόνια αργότερα μια συνθήκη συμφωνήθηκε στη μικρή ολλανδική πόλη Μάαστριχτ, θέτοντας τους βασικούς όρους αυτού που θα γινόταν η ευρωζώνη σήμερα. Είναι πολύ απλοϊκό να χαρακτηριστεί αυτό σαν μια ευθεία συναλλαγή: «το σύνολο της Γερμανίας για τον Κολ, το μισό γερμανικό μάρκο για τον Μιτεράν», όπως κάποιος χαριτολόγησε τότε. Αλλά η ανάγκη της Γερμανίας για τους πιο στενούς ευρωπαίους συμμάχους της – πάνω απ' όλους τη Γαλλία – ώστε να στηρίξουν την εθνική επανένωσή της είχε αποφασιστική επιρροή τόσο στο χρονοδιάγραμμα όσο και στον σχεδιασμό της νομισματικής ένωσης της Ευρώπης.

Σίγουρα, ο Κολ ήταν ένας βαθύτατα προσηλωμένος ευρωπαϊστής. Ποτέ δεν κουράστηκε να επαναλαμβάνει ότι η γερμανική και η ευρωπαϊκή ενοποίηση ήταν «δύο όψεις του ίδιου νομίσματος». Οπότε τώρα, όπως είπε στον υπουργό Εξωτερικών των ΗΠΑ Τζέιμς Μπέικερ τρεις ημέρες μετά τη Σύνοδο Κορυφής στο Στρασβούργο, είχε συμφωνήσει ως και σε μια ευρωπαϊκή νομισματική ένωση. Τι ισχυρότερη απόδειξη θα μπορούσε να προσφέρει ως ευρωπαϊκά διαπιστευτήρια η Γερμανία; Ο Κολ «πήρε αυτή την απόφαση εναντίον των γερμανικών συμφερόντων», αναφέρουν τα γερμανικά πρακτικά εκείνης της συνάντησης ότι έχει πει ο Κολ στον Μπέικερ. «Για παράδειγμα, ο πρόεδρος της Bundesbank ήταν εναντίον της παρούσας εξέλιξης. Όμως, το βήμα ήταν πολιτικά σημαντικό, δεδομένου ότι η Γερμανία χρειάζεται φίλους». Όπως κάνει κανείς όταν προσπαθεί να ενώσει τη Γερμανία χωρίς αίμα και ατσάλι.

Ο σχεδιασμός της νομισματικής ένωσης που προέκυψε μπορεί επίσης να γίνει κατανοητός, όπως και τόσα άλλα στην ιστορία

της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, ως ένας γαλλο-γερμανικός συμβιβασμός. Με επιμονή της Γερμανίας, και ιδιαίτερα της Bundesbank, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα θα γινόταν μια μεγάλη Bundesbank, απόλυτα ανεξάρτητη από τις κυβερνήσεις (σε αντίθεση με τη γαλλική παράδοση) και αφιερωμένη με Προτεσταντικό πάθος στην αλήθεια του μοναδικού θεού της σταθερότητας των τιμών (για να μην ξαναγυρίσει ο εφιάλτης της Βαϊμάρης με την επιστροφή του υπερπληθωρισμού). Προς τιμήν του, ο Κολ ήθελε τη νομισματική ένωση ως συμπληρωματική μιας δημοσιονομικής και πολιτικής ένωσης, οπότε θα μπορούσε να υπάρξει έλεγχος των δημοσίων δαπανών και συντονισμός της οικονομικής πολιτικής μεταξύ των κρατών και πιο άμεση πολιτική νομιμοποίηση του όλου εγχειρήματος. «Η πολιτική ένωση είναι το απαραίτητο συμπλήρωμα για την οικονομική και νομισματική ένωση», δήλωσε στη Γερμανική Βουλή (Bundestag) τον Νοέμβριο του 1991. «Η πρόσφατη ιστορία, όχι μόνο στη Γερμανία, μας διδάσκει ότι είναι παράλογο να περιμένουμε σε βάθος χρόνου να μπορέσουμε να διατηρήσουμε την οικονομική και νομισματική ένωση χωρίς πολιτική ένωση».

Αλλά η Γαλλία δεν νοιαζόταν για τίποτε από αυτά. Το θέμα της ήταν να αποκτήσει κάποιον έλεγχο πάνω στο νόμισμα της Γερμανίας, όχι η Γερμανία να αποκτήσει τον έλεγχο του προϋπολογισμού της Γαλλίας. Έτσι, η συζήτηση για τη δημοσιονομική ένωση υποβιβάστηκε σε ένα σύνολο «κριτηρίων σύγκλισης», τα οποία έθεταν ως προϋπόθεση στα μέλη της νομισματικής ένωσης να κρατούν το δημόσιο χρέος κάτω από το 60% του ΑΕΠ και το έλλειμμα κάτω από 3%.

Έτσι, στην αναταραχή μιας από τις μεγαλύτερες γεωπολιτικές αλλαγές στην Ευρώπη από το 1945, γεννήθηκε ένα ασθενικό παιδί. Οι περισσότεροι Γερμανοί διαφωνούσαν στο να παραδώσουν το πολύτιμο γερμανικό μάρκο τους. Αλλά δεν θα τους ρωτούσε κανείς. Το Δυτικογερμανικό σύνταγμα δεν προβλέπει δημοψηφίσματα. Ο Κολ δεν είχε καμία πρόθεση να το αλλάξει αυτό. Ο Αλεξάντρ Λαμφαλουσί, ο επικεφαλής του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Ιδρύματος, του προδρόμου της Ευρωπαϊκής Κεντρικής

Τράπεζας, θυμήθηκε αργότερα ότι του είπε, «δεν ξέρω πώς θα κάνετε τον γερμανικό λαό να εγκαταλείψει το μάρκο». Ο Κολ του απάντησε: «θα το κάνουν. Οι Γερμανοί αποδέχονται την ισχυρή ηγεσία».

Στη Γαλλία, εν τω μεταξύ, η Συνθήκη του Μάαστριχτ πέρασε μέσω ενός δημοψηφίσματος τον Σεπτέμβριο 1992 με την θετική ψήφο να συγκεντρώνει ποσοστό λίγο πάνω από το 50%. Η παθητική συναίνεση για τα περαιτέρω βήματα ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, που πηγαίνουν ακόμη πιο κοντά στην καρδιά της εθνικής κυριαρχίας, είχε αρχίσει να διαλύεται ακόμη και στις κεντρικές χώρες του μεταπολεμικού σχεδίου.

Μια προαναγγελθείσα κρίση

Με μια παράφραση του Gabriel García Márquez, η ιστορία της νομισματικής ένωσης της Ευρώπης θα μπορούσε να ονομαστεί ως «Το χρονικό μιας προαναγγελθείσας κρίσης». Μέχρι τη στιγμή που τα 11 ιδρυτικά κράτη μέλη της ευρωζώνης ετοιμάζονταν να καθιερώσουν το κοινό νόμισμα την 1η Ιανουαρίου 1999, τα περισσότερα από τα προβλήματα που θα αντιμετώπιζε το ευρώ μια δεκαετία αργότερα είχαν ήδη προβλεφθεί.

Οι επικριτές εκείνης της εποχής αναρωτιούνταν το πώς το κοινό νόμισμα θα μπορούσε να λειτουργήσει χωρίς ένα κοινό ταμείο, το πώς ένα μοναδικό επιτόκιο θα μπορούσε να είναι δίκαιο για μια τόσο διαφορετική ομάδα οικονομιών και πώς η Ευρωζώνη θα μπορούσε να αντιμετωπίσει οικονομικούς κλυδωνισμούς που διαφοροποιούνταν από περιοχή σε περιοχή – αυτό που οι οικονομολόγοι αποκαλούν «ασύμμετρα σοκ». Διότι η Ευρώπη δεν είχε ούτε την κινητικότητα του εργατικού δυναμικού, ούτε το επίπεδο των δημοσιονομικών μεταβιβάσεων μεταξύ των ομοσπονδιακών Πολιτειών που χαρακτηρίζουν τις Ηνωμένες Πολιτείες.

«Από το 1989, έχουμε δει το πόσο απρόθυμοι ήταν οι Δυτικογερμανοί φορολογούμενοι στο να πληρώνουν ακόμη και για τους συμπατριώτες τους στην ανατολή», υπογράμμιζε ένα άρθρο του Foreign Affairs, το 1998. «Πραγματικά περιμένουμε ότι θα

ήταν πρόθυμοι να πληρώσουν επίσης για τους Γάλλους ανέργους;». Σημειώνοντας μια διαδεδομένη άποψη ότι η νομισματική ένωση θα αντιμετωπίσει μια κρίση κάποια στιγμή και ότι αυτό θα λειτουργήσει ως καταλύτης στην απαραίτητη πολιτική ενοποίηση, ο συγγραφέας προειδοποιούσε: «Το να θεωρεί κανείς ότι μια κρίση που οξύνει τις διαφορές μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών είναι ο καλύτερος τρόπος για να τις ενώσει, πρόκειται για ένα πραγματικό διαλεκτικό άλμα πίστεως».

Επειδή ήμουν εκείνος ο συγγραφέας, θα ήθελα να προσθέσω ότι δεν είχα προβλέψει τρία σημαντικά πράγματα. Κατ' αρχάς, δεν περίμενα ότι η νομισματική ένωση θα άνθιζε για τόσο πολύ καιρό. Για σχεδόν μια δεκαετία, το ευρώ φαινόταν να είναι ισχυρό, φθάνοντας κοντά στο δολάριο ως παγκόσμιο συναλλαγματικό και αποθεματικό νόμισμα. Για τις επιχειρήσεις, κατάργησε τον κίνδυνο των διακυμάνσεων των συναλλαγματικών ισοτιμιών εντός της ευρωζώνης. Για τους υπόλοιπους από εμάς, ήταν μια απόλαυση να μπορούμε να ταξιδεύουμε από το ένα άκρο της ηπείρου στο άλλο, χωρίς να χρειάζεται να αλλάζουμε νομίσματα. Το Δουβλίνο, η Μαδρίτη ή η Αθήνα άνθισαν όσο ποτέ άλλοτε. Δεν ήταν μεγάλη έκπληξη το γεγονός ότι το 2003 οι νέοι Πολωνοί τραγούδησαν την «Ωδή στη Χαρά» του Σίλλερ με την προοπτική της προσέγγισής τους στους ευτυχείς Ιρλανδούς, Ισπανούς και Έλληνες. Και εγώ, όπως και άλλοι συμπαθούντες του σχεδίου, εφησυχάζαμε σε μια ψεύτικη αίσθηση ασφάλειας.

Επειδή η συντριβή ήρθε αργότερα από όσο αρχικά αναμενόταν, ήταν χειρότερη. Με την πάροδο του χρόνου, τεράστιες ανισορροπίες είχαν δημιουργηθεί μεταξύ του πυρήνα, κυρίως τις χώρες της βόρειας Ευρώπης (πάνω απ' όλες την Γερμανία) και των περιφερειακών, κυρίως τις χώρες της νότιας Ευρώπης (ιδιαίτερα την Πορτογαλία, την Ιρλανδία, την Ιταλία, την Ελλάδα και την Ισπανία, οι οποίες μερικές φορές έχουν επισημανθεί αγενώς ως «PIGS»).

Σίγουρα, τα αρχικά σοκ που ξεκίνησαν τον σεισμό ήρθαν από χώρες εκτός Ευρώπης, από την αγορά ενυπόθηκων δανείων υψηλού κινδύνου των ΗΠΑ. Με αυτή την έννοια, οι ωδίνες της ευρωζώνης

είναι μέρος μιας ευρύτερης κρίσης του δυτικού χρηματοπιστωτικού καπιταλισμού.

Ωστόσο, το δεύτερο πράγμα που δεν είχαμε προβλέψει πλήρως τη δεκαετία του 1990 ήταν ο βαθμός στον οποίο η ευρωζώνη θα δημιουργήσει τα δικά της ασύμμετρα σοκ. Εκεί που η Γερμανία, ακόμα συγκλονισμένη κάτω από την οικονομική επιβάρυνση της γερμανικής επανένωσης, μείωσε εντυπωσιακά το κόστος εργασίας, περιόρισε τις κοινωνικές δαπάνες και έγινε πάλι ανταγωνιστική, πολλές από τις χώρες της περιφέρειας άφησαν να αυξηθεί το μοναδιαίο κόστος εργασίας.

Ενώ η Γερμανία και κάποιες άλλες χώρες της βόρειας Ευρώπης διατήρησαν την δημοσιονομική πειθαρχία και κράτησαν μέτρια επίπεδα χρέους, πολλές από τις περιφερειακές χώρες ξέφυγαν κυριολεκτικά. Σε ορισμένες περιοχές, όπως η Ελλάδα, οι δημόσιες δαπάνες εκτοξεύτηκαν. Σε άλλες, όπως η Ιρλανδία και η Ισπανία, εκτοξεύτηκαν οι ιδιωτικές δαπάνες. Οι ανοικτές θύρες και στα δύο είδη υπέρβασης ήταν οι ίδιες: οι κυβερνήσεις, οι εταιρείες και οι ιδιώτες θα μπορούσαν να δανειστούν με άνευ προηγουμένου χαμηλά επιτόκια χάρη στην αξιοπιστία που τους προσέδιδε η ένταξη των χωρών τους στην ευρωζώνη. Στην πραγματικότητα, η Ελλάδα, η οποία χώθηκε στην ευρωζώνη το 2001 με τη βοήθεια παραπονημένων στατιστικών στοιχείων, θα μπορούσε να δανειστεί σχεδόν σαν να ήταν η Γερμανία.

Όταν, λοιπόν, η Γερμανία κλήθηκε να βοηθήσει να διασωθούν αυτές οι χώρες, οι Γερμανοί ψηφοφόροι ήταν δικαιολογημένα αγανακτισμένοι. Γιατί θα πρέπει να εργαστούμε ακόμα πιο σκληρά και να συνταξιοδοτηθούμε ακόμη πιο αργά, αναρωτήθηκαν, έτσι ώστε αυτοί οι ματαιόδοξοι Έλληνες, Πορτογάλοι, Ιταλοί να μπορούν να συνταξιοδοτηθούν νωρίτερα από ό, τι εμείς και να πάνε για ηλιοθεραπεία στην παραλία; «Πουλήστε τα νησιά σας, πτωχευμένοι Έλληνες», κραύγασε η Bild, η μεγαλύτερη ταμπλόιντ εφημερίδα της Γερμανίας, τον Οκτώβριο του 2010.

Οι Γερμανοί είχαν ένα καλό επιχείρημα: ότι επέδειξαν αξιοσημείωτη σύνεση. Οι χώρες της περιφέρειας δεν το έκαναν.

Αλλά υπήρχε και μια άλλη πλευρά στην ιστορία. Η στιγμή που το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης (ο επίσημος διάδοχος των κριτηρίων σύγκλισης) αποκαλύφθηκε ότι ήταν αναποτελεσματικό όταν ήταν η ίδια η Γερμανία, μαζί με τη Γαλλία, παραβίασαν το όριο του ελλείμματος του 3% του ΑΕΠ την περίοδο 2003-4. Οι κυρώσεις που προβλέπονται στο σύμφωνο δεν εφαρμόστηκαν καν.

Επιπλέον, η Γερμανία τα πήγε τόσο καλά, εν μέρει επειδή οι χώρες της περιφέρειας τα πήγαν τόσο άσχημα. Οι περιφερειακές χώρες της ευρωζώνης δεν μπορούσαν πλέον να ανταγωνιστούν με τη Γερμανία σχετικά με την υποτίμηση των τιμών των δικών τους εθνικών νομισμάτων και μέρος των υπερβολικών δαπανών τους πήγαινε σε αγορές περισσότερων BMW και πλυντηρίων Bosch. Το ευρώ επέτρεψε επίσης στους Γερμανούς εξαγωγείς να τιμολογήσουν τα προϊόντα τους πιο ανταγωνιστικά σε αγορές όπως η Κίνα. (Μια μελέτη, από τους Νέιθαν Σιτ και Ρόμπερτ Σόκιν της Citigroup, εκτιμά ότι το χαμηλότερο πραγματικό συναλλαγματικό επιτόκιο της Γερμανίας, εξαιτίας του ευρώ, αύξησε το πραγματικό εμπορικό πλεόνασμά της κατά περίπου 3% του ΑΕΠ ετησίως). Όπως ο οικονομολόγος Μάρτιν Φελντστάιν σημείωνε στις σελίδες του *Foreign Affairs*, το 2011 το γερμανικό εμπορικό πλεόνασμα των 200 δισεκατομμυρίων αμερικανικών δολαρίων σχεδόν ισοφόρισε το συνδυασμένο έλλειμμα των εμπορικών ισοζυγίων της υπόλοιπης ευρωζώνης. Η Γερμανία ήταν για την Ευρώπη ό,τι είναι η Κίνα για τον κόσμο: ο εξαγωγέας που απαιτεί από τους άλλους να καταναλώνουν.

Επιπλέον, η Γερμανία και άλλες χώρες της βόρειας Ευρώπης με πλεονάσματα τρεχουσών συναλλαγών, ανακύκλωναν αυτά τα πλεονάσματα εν μέρει με τη χορήγηση δανείων σε Έλληνες, Ιρλανδούς, Πορτογάλους και Ισπανούς. Έτσι, όταν η Γερμανία διέσωσε τις περιφερειακές χώρες της ευρωζώνης, έκανε επίσης διάσωση των δικών της τραπεζών.

Το τρίτο στοιχείο που λίγοι προείδαν τη δεκαετία του 1990, ήταν η ραγδαία κλίμακα, η ταχύτητα και η τρέλα των παγκόσμιων χρηματοπιστωτικών αγορών. Ακόμα πιο σκανδαλωδώς, οι αγορές ομολόγων συνέβαλαν στην έκρηξη των ανισοτήτων με την

λανθασμένη τιμολόγηση κίνδυνου κρατικών ομολόγων γενικά, και του διαφοροποιημένου ρίσκου μεταξύ των διαφόρων κρατικών ομολόγων της ευρωζώνης ειδικότερα. Παρά την παρουσία της ρήτρας περί «μη διάσωσης» στη Συνθήκη του Μάαστριχτ, οι παίκτες ομολόγων ενήργησαν ως εάν ο κίνδυνος που συνδέεται με τον δανεισμό προς την ελληνική ή την πορτογαλική κυβέρνηση να ήταν μόνο κλασματικά υψηλότερος από εκείνον των δανείων προς τη Γερμανία ή την Ολλανδία.

Όταν η πίστη στη σταθερότητα της ζώνης του ευρώ άρχισε να καταρρέει, λίγο μετά τα δέκατα γενέθλιά της, οι αγορές βυθίστηκαν στο άλλο άκρο. Ξανά και ξανά, τιμώρησαν τα καθυστερημένα ημίμετρα που πήραν οι ηγέτες της ευρωζώνης, με ραγδαία αύξηση των spreads επί των αποδόσεων των ομολόγων, έτσι ώστε η μια χώρα μετά την άλλη να δουν το κόστος δανεισμού τους να εκτοξεύεται ανοδικά. Σε επιτόκια από 5% ως 8% γίνεται πολύ δύσκολο για μια κυβέρνηση να διατηρήσει το χρέος της, ακόμα και με την πιο υποδειγματική γερμανικού τύπου δημοσιονομική πειθαρχία και με διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις. Ήταν τόσο πολύ που ακόμα και οι πιο σοφοί και πιο οικονομικά υπεύθυνοι ηγέτες, όπως ο Ιταλός Πρωθυπουργός Μάριο Μόντι, μπορούσαν να απευθυνθούν μόνο στους δικούς τους ανθρώπους.

Το δυσλειτουργικό τρίγωνο της Ευρώπης

Δομικά, η Ευρώπη βρίσκεται πλέον εγκλωβισμένη σε ένα δυσλειτουργικό τρίγωνο, μεταξύ των εθνικών πολιτικών, των ευρωπαϊκών πολιτικών και των παγκόσμιων αγορών. Από τότε που ιδρύθηκε η Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα, το 1951, η ενσωμάτωση έχει προχωρήσει μέσω της ανάπτυξης κοινών ευρωπαϊκών πολιτικών: ξεκινώντας από αυτές σχετικά με τη γεωργία, την αλιεία, το εμπόριο και φθάνοντας ως την νομισματική πολιτική. Οι δημοκρατικές πολιτικές της ΕΕ, ωστόσο, παρέμειναν πεισματικά εθνικές.

Ενώ το ηφαιστειακό μάγμα έβραζε κάτω από την κρούστα της ήρεμης ευρωζώνης, οι Ευρωπαίοι ηγέτες πέρασαν το μεγαλύτερο μέρος της πρώτης δεκαετίας αυτού του αιώνα απασχολούμενοι με μια φιλόδοξη προσπάθεια να γράψουν αυτό που ορισμένοι

ονομάζουν Ευρωπαϊκό Σύνταγμα. Για να αντιμετωπίσουν τόσο την εμβάθυνση της ΕΕ μέσω της νομισματικής ένωσης, όσο και τη διεύρυνση της, με την ιστορική διεύρυνση προς την Ανατολική Ευρώπη, πρότειναν μια νέα δέσμη θεσμικών ρυθμίσεων για τα 27 κράτη της ΕΕ (από το 2007) και τα 500 εκατομμύρια των πολιτών τους. Αλλά σε δημοψηφίσματα, οι ψηφοφόροι στη Γαλλία και την Ολλανδία απέρριψαν ακόμη και μια αποδυναμωμένη έκδοση του εν λόγω ευγενούς σχεδίου. «Τα έθνη δεν το θέλουν», σχολίασε ο Γκέρεμεκ, αυτός ο παθιασμένος αλλά και ρεαλιστής Ευρωπαίος, λίγο πριν πεθάνει το 2008.

Έτσι, το όρος ώδινε και έτεκε μυν. Η Συνθήκη της Λισαβόνας, η οποία τέθηκε σε ισχύ το 2009, είχε δώσει περισσότερες εξουσίες στο άμεσα εκλεγμένο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Αλλά η λήψη αποφάσεων στην ΕΕ σήμερα εξακολουθεί να έγκειται κυρίως σε εθνικούς πολιτικούς που κάνουν συμφωνίες πίσω από κλειστές πόρτες στις Βρυξέλλες. Και οι πολιτικές και τα μέσα ενημέρωσης για τα οποία ανησυχούν είναι εθνικά, όχι ευρωπαϊκά. Υπάρχουν πανευρωπαϊκές πολιτικές ομάδες, με βάση αυτές στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, αλλά δεν υπάρχει πραγματικά ευρωπαϊκή πολιτική. Το μέσο ποσοστό συμμετοχής στις εκλογές για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο μειώνεται από τότε που ξεκίνησαν οι ευρωεκλογές το 1979. Παρά το γεγονός ότι υπάρχουν μερικά καλά πανευρωπαϊκά μέσα ενημέρωσης, παρακολουθούνται και διαβάζονται από μια ελάχιστους, δεν υπάρχει ευρύτερη ευρωπαϊκή δημόσια σφαίρα.

Ο Γάλλος ιστορικός Ερνέστ Ρενάν δήλωσε ότι ένα έθνος είναι «ένα καθημερινό δημοψήφισμα». Λοιπόν, η σημερινή ΕΕ έχει εκλογές σχεδόν κάθε μέρα, αλλά αυτές είναι εθνικές εκλογές, οι οποίες διεξάγονται σε διάφορες γλώσσες και σε εθνικά μέσα ενημέρωσης. Όλο και περισσότερο, οι προεκλογικές εκστρατείες περιλαμβάνουν κόμματα που κατηγορούν για τις τρέχουσες ωδίνες της χώρας άλλα ευρωπαϊκά έθνη ή την ίδια την ΕΕ ή και τους δύο. Επισκεπτόμενος το Μάαστριχτ νωρίτερα αυτό το χρόνο – μια πόλη που πλέον δεν ανησυχεί για τη θέση της στα βιβλία της ιστορίας – μου είπαν το πώς ο ενάντιος στους μετανάστες και αντι-ισλαμιστής Ολλανδός λαϊκιστής Geert Wilders

αναπροσανατόλισε τα πολιτικά πυρά του εναντίον της «Ευρώπης». Εκεί νομίζει ότι κρύβονται τώρα οι ψήφοι.

Την ίδια στιγμή, οι ευρισκόμενες σε πανικό παγκόσμιες αγορές χτύπησαν άμεσα αμφότερες τις ευρωπαϊκές και εθνικές πολιτικές. Καθώς η μια χώρα μετά την άλλη βρίσκει την αξιολόγηση της πιστοληπτικής της ικανότητας περικεκομμένη και το κόστος δανεισμού της να φθάνει στο ταβάνι, οι κυβερνήσεις τρέμουν και συγκαλούν ακόμη μια έκτακτη σύνοδο κορυφής στις Βρυξέλλες. Καθώς το ρολόι χτυπά μέχρι τις πρώτες πρωινές ώρες, οι εξαντλημένοι εθνικοί ηγέτες είναι διχασμένοι ανάμεσα στον τρόπο τους για το τι θα τους κάνουν οι αγορές μόλις ανοίξουν το επόμενο πρωί και τον τρόπο τους για το τι θα τους κάνουν τα εθνικά μέσα ενημέρωσης, οι κυβερνητικοί εταίροι, τα κοινοβούλια και οι ψηφοφόροι τους μόλις γυρίσουν πίσω στη χώρα τους.

Μόλις τελειώνει η συνάντηση, κάθε αρχηγός ορμά έξω από την αίθουσα για να ενημερώσει τα δικά του εθνικά μέσα ενημέρωσης, έτσι ώστε κάθε φορά, δεν υπάρχει μόνο μία εκδοχή μιας ευρωπαϊκής συνόδου κορυφής, αλλά 27 διαφορετικές – συν μια 28η, το απίστευτα ήρεμο κονκλάβιο των θεσμικών κεφαλών της ίδιας της ΕΕ. Αυτό είναι το πολιτικό κουβάρι της Ευρώπης, με 28 αντικρουόμενες εκδοχές του ίδιου γεγονότος που παραδίδεται σε 23 γλώσσες. Είναι ένας περίεργος τρόπος για να διοικείς μια ήπειρο.

Το συστατικό που λείπει

Η νομισματική ένωση της Ευρώπης ήταν μια γέφυρα πάρα πολύ μακριά – που δεν σημαίνει ότι είναι μια γέφυρα που δεν πρέπει ποτέ να την περάσει κανείς, αλλά μια γέφυρα που διασχίστηκε πολύ νωρίς, πριν η Ευρώπη να είναι στρατηγικά έτοιμη να την υπερασπιστεί. Σίγουρα, το να διαβιεί η Ευρώπη μια δεκαετία ή δύο με ένα σύστημα για τον καθορισμό των περιθωρίων εντός των οποίων διακυμαίνονται οι συναλλαγματικές ισοτιμίες – τον λεγόμενο Μηχανισμό Συναλλαγματικών Ισοτιμιών – είναι απαιτητικό. Αλλά είναι δύσκολο να διαφωνήσει κανείς με αυτή την αναδρομική κριτική του οικονομικού σχολιαστή Μάρτιν Γουλφ:

«Σκεφτείτε πόσο καλύτερα θα ήταν η Ευρώπη αν ο μηχανισμός συναλλαγματικών ισοτιμιών συνέχιζε με ευρείες ζώνες περιθωρίων, αντί γι' αυτό που ισχύει τώρα».

Πρέπει επίσης να εξεταστούν κι άλλοι δρόμοι που δεν έχουν ακολουθηθεί. Τι θα είχε συμβεί αν, αντί της εισαγωγής του ευρώ, η Ευρώπη είχε βαθύνει την, ευρισκόμενη ακόμη μακριά από την πλήρη ολοκλήρωση, κοινή αγορά; Τι θα είχε συμβεί αν το σύνολο της ΕΕ είχε επικεντρωθεί στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητάς της, όπως έκανε η Γερμανία με εντυπωσιακό τρόπο, και όχι μόνο στα λόγια σε αυτόν τον κατάλογο καλών προθέσεων που ονομάζεται «Η ατζέντα της Λισαβόνας»; Τι θα είχε γίνει αν είχε χρησιμοποιήσει αυτόν τον χρόνο για να αναπτύξει μια πιο αποτελεσματική εξωτερική πολιτική; Αλλά το να μετανιώνει κανείς είναι μάταιο. Ένα παλιό και πλέον πολιτικά μη ορθό αγγλικό αστείο αφορά σε ένα ζευγάρι Αμερικανών που φθάνει σε ένα σταυροδρόμι, βαθιά στην ιρλανδική ύπαιθρο, και ρωτά έναν αγρότη ντυμένο με τουίντ τον δρόμο για το Tipperary. «Αν ήμουν στη θέση σας», λέει ο Ιρλανδός, «εγώ δεν θα είχα ξεκινήσει από εδώ». Ωστόσο, εδώ είναι που βρισκόμαστε.

Στο τέλος του Ιουνίου φέτος, η ΕΕ έκανε μια ακόμη σύνοδο κορυφής «σωτηρίας του ευρώ» – με μια πρόχειρη καταμέτρηση ήταν η 19η της κρίσης. Η Γερμανία ανακοίνωσε ότι θα επιτρέψει ειδικά ευρωπαϊκά κονδύλια να χρησιμοποιηθούν για να βοηθήσουν τις ισπανικές τράπεζες που απειλούνται και τα κράτη της ευρωζώνης αποφάσισαν να δημιουργήσουν μια ενιαία δομή τραπεζικής εποπτείας που θα διευθύνεται από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα. Αν και κανείς δεν το παρατήρησε, το ανακοινωθέν της συνόδου κορυφής ήταν επίσης μια υπενθύμιση των χρήσιμων πραγμάτων που η ΕΕ συνεχίζει να κάνει. Για παράδειγμα, οι Ευρωπαίοι ηγέτες κατέληξαν σε συμφωνία σχετικά με ένα ενιαίο ευρωπαϊκό σύστημα διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας, το οποίο αναμένεται να μειώσει το κόστος των διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας για τις ευρωπαϊκές επιχειρήσεις κατά 80%. Επίσης, αποφάσισε την έναρξη ενταξιακών διαπραγματεύσεων με το Μαυροβούνιο, ένα νέο ανεξάρτητο κράτος που μόλις πριν από 13

χρόνια ήταν ακόμη μπλεγμένο στους πολέμους της πρώην Γιουγκοσλαβίας.

Όπως και ο γράφων, κανείς δεν ξέρει πώς θα καταλήξει η ιστορία του ευρώ. Οι δυνατότητες περιλαμβάνουν μια συνολική, άτακτη κατάρρευση της ευρωζώνης, μια συνέχεια κουτσά-στραβά, και, πιο αισιόδοξα, μια συστηματική ενοποίηση σε μια πραγματική δημοσιονομική και πολιτική ένωση. Ωστόσο, ακόμη και αν η ευρωζώνη βαδίσει σαν τον κάβουρα προς μια πολιτική ένωση, θα πρέπει επιπλέον να δημιουργήσει αλληλεγγύη μεταξύ των πολιτών της, για να τη στηρίξουν, ένας βαθμός ευρωπαϊκής αλληλεγγύης που ακόμα δεν υπάρχει. Ένα άλλο αναπάντητο ερώτημα είναι το πώς ένας πιο ενωμένος πυρήνας της ευρωζώνης, ο οποίος θα περιέχει έθνη πιστωτές και έθνη οφειλέτες με πολύ διαφορετικές προοπτικές, θα μπορεί να σχετιστεί θεσμικά και πολιτικά με κράτη μέλη της ΕΕ εκτός της ευρωζώνης, όπως το Ηνωμένο Βασίλειο, η Σουηδία και η Πολωνία.

Σύμφωνα με μια προβολή που έκαναν αναλυτές της ING, μια συνολική κατάρρευση της ευρωζώνης θα μπορούσε να προκαλέσει πτώση του ΑΕΠ κατά περισσότερο από 10% σε διάστημα δύο ετών σε όλες τις κορυφαίες ευρωπαϊκές οικονομίες, συμπεριλαμβανομένης της Γερμανίας. Ερχόμενη σαν καπάκι όλων των δυσκολιών που έχουν ήδη περάσει, θα μπορούσε να οδηγήσει σε επικίνδυνη πολιτική ριζοσπαστικοποίηση. (Σε αντίθεση με τη δεκαετία του 1930, μια τέτοια ριζοσπαστικοποίηση προς την άκρα δεξιά και την άκρα αριστερά είναι εξαιρετικά περιορισμένη μέχρι σήμερα, ακόμη και στην Ελλάδα – χάρη στην ανθεκτικότητα των σύγχρονων ευρωπαϊκών δημοκρατιών). Αλλά ακόμη και αν η ευρωζώνη διαλυθεί, θα εξακολουθεί να υπάρχει ένα μέρος που λέγεται Ευρώπη και κατά πάσα πιθανότητα ένα σύνολο θεσμών που θα ονομάζεται Ευρωπαϊκή Ένωση. Και θα υπάρξει μια νέα αλλά επίσης γνωστή ιστορική πρόκληση για τους Ευρωπαίους: να συμμαζευτούν από τα ερείπια και αρχίσουν την ανοικοδόμηση.

Η σημερινή κρίση είναι η μέχρι σήμερα μεγαλύτερη δοκιμασία αυτού που είχε αποκληθεί ως «η μέθοδος Monnet» της ενοποίησης, από το όνομα του Jean Monnet, ενός από τους ιδρυτές της

ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Ο Μονέ πρότεινε την κίνηση προς τα εμπρός, βήμα προς βήμα, με τεχνοκρατικά μέτρα οικονομικής ολοκλήρωσης, με την ελπίδα ότι αυτά θα γίνουν καταλύτης της πολιτικής ενοποίησης – χωρίς να εξαιρούνται καθόλου οι στιγμές κρίσης. «Οι κρίσεις είναι ο μεγάλος ενοποιητής!» εξήγησε κάποτε. Ωστόσο, ακόμη και στα πρώτα 40 χρόνια της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, οι κρίσεις μερικές φορές έκαναν πιο ενωμένη την Ευρώπη και μερικές φορές έκαναν το αντίθετο. Αν έτειναν πιο συχνά στην προώθηση της ενότητας αντί του διχασμού, ήταν σε μεγάλο βαθμό χάρη στις μνήμες του πολέμου και τις επιταγές του Ψυχρού Πολέμου. Επομένως, πού είναι τώρα οι οδηγοί της ολοκλήρωσης; Πάμε πίσω στη σχετική λίστα.

Μια ενιαία αγορά 500 εκατομμυρίων καταναλωτών παραμένει ένας ισχυρός οικονομικός πόλος έλξης για τις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες. Ωστόσο, αυτό δεν φαίνεται πλέον προφανές όπως ήταν τότε που η Ευρώπη έφερνε σταθερά αυξανόμενη ευημερία και ποιότητα ζωής για όλους τους πολίτες της. Οι εξαγωγικές χώρες, κυρίως η Γερμανία, και οι παγκόσμια πάροχοι υπηρεσιών, όπως το Ηνωμένο Βασίλειο, στρέφονται όλο και περισσότερο στις αναδυόμενες αγορές, όπου βρίσκεται η ανάπτυξη.

Αντίθετα από ό,τι συνέβαινε κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, δεν υπάρχει προφανής εξωτερική απειλή στην αυλή της Ευρώπης. Όσο και αν προσπαθούσε αν ήθελε, ο Βλαντιμίρ Πούτιν απλά δεν μοιάζει με τον Στάλιν ή ακόμα και τον Μπρέζνιεφ. Θα μπορούσε η Κίνα να πάρει αυτόν τον ρόλο; Χωρίς να στιγματίζει την Κίνα ως εχθρό, το πιο ενδιαφέρον καινούργιο σκεπτικό σχετικά την ευρωπαϊκή ενοποίηση είναι πράγματι η άνοδος των μη-δυτικών μεγάλων δυνάμεων: Η Κίνα, κυρίως, αλλά και η Ινδία, η Βραζιλία και η Νότια Αφρική.

Δεν μπορεί κανείς απλά να υπολογίζει με βάση τις τρέχουσες οικονομικές και δημογραφικές τάσεις, αλλά στον πιθανό κόσμο του 2030, ακόμα και η Γερμανία θα είναι μια μικρή έως μεσαίου μεγέθους δύναμη. Τότε, ο μόνος αποτελεσματικός τρόπος για να υπερασπιστούν τις ελευθερίες και την προώθηση των κοινών συμφερόντων όλων των Ευρωπαίων θα είναι να δράσουν από κοινού

και να μιλήσουν με μία φωνή. Διανοητικά, το επιχείρημα αυτό είναι πειστικό. Αλλά συναισθηματικά, για να ποδηγετηθεί ένα ευρύτερο κοινό, τίποτα δεν συγκρίνεται με την αισθητή παρουσία του Κόκκινου Στρατού στην καρδιά της Ευρώπης.

Εάν η Ρωσία δεν πληροί τους όρους για να είναι εξωτερική απειλή, οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν θα παίζουν πλέον τον ρόλο του ενεργού εξωτερικού υποστηρικτή. Ήδη από το 2001, ο πρόεδρος George W. Bush ρωτούσε σε μια ιδιωτική συνάντηση, «θέλουμε η Ευρωπαϊκή Ένωση να πετύχει;». Μέρος της κυβέρνησής του, τουλάχιστον κατά την πρώτη θητεία του, ήταν διατεθειμένο να απαντήσει όχι. Ο πρόεδρος Μπαράκ Ομπάμα απαντά σίγουρα ναι, αλλά μέχρι τη στιγμή που η κρίση στην Ευρωζώνη απειλεί την οικονομία των ΗΠΑ, και ως εκ τούτου τις προοπτικές για την επανεκλογή του, η ευρωζώνη δεν ήταν καθόλου μια προτεραιότητά του. Η κυβέρνησή του αποδέχθηκε την Ευρώπη όπως την βρήκε και διαπραγματεύτηκε ρεαλιστικά με τις Βρυξέλλες ή με μεμονωμένες χώρες – έκανε ό, τι ήταν λειτουργικό. Το γεωπολιτικό επίκεντρό του ήταν στην Κίνα και την Ασία γενικότερα, δεν ήταν στη Ρωσία και την Ευρώπη.

Θεωρητικά, η στάση των Ηνωμένων Πολιτειών θα μπορούσε να αλλάξει εάν η Κίνα πραγματικά έφθανε να θεωρηθεί ως η νέα Σοβιετική Ένωση, μια παγκόσμια γεωπολιτική απειλή για τη Δύση. Στη συνέχεια, μια επιλογή θα ήταν για την Ουάσιγκτον να επιδιώξει μια στενότερη στρατηγική εταιρική σχέση με μια πιο ενωμένη Ευρώπη, συμπεριλαμβανομένης, για παράδειγμα, μιας διατλαντικής ζώνης ελευθέρων συναλλαγών. Η παλιά Ευρώπη και τα ξαδέρφια της πέρα από τον ωκεανό θα μπορούσαν να λειτουργήσουν σαν αυτό που ο Εντουάρ Μπαλαντίρ, ο πρώην Γάλλος πρωθυπουργός, έχει φανταστεί ως μια «Δυτική Ένωση». Αλλά υπάρχουν λιγοστές ενδείξεις μιας τέτοιας σκέψης αυτή τη στιγμή. Αντίθετα, αμφοότερες οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ευρώπη κάνουν τις δικές τους έντονες διευθετήσεις με την Κίνα.

Ένα άλλο παρελθόν κίνητρο για την ολοκλήρωση, οι πόθοι της Ανατολικής Ευρώπης, εξακολουθεί να έχει κάποια έλξη σήμερα. Η Ανατολική Ευρώπη έχει πιο πρόσφατες μνήμες από τους άλλους

Ευρωπαίους από δικτατορίες, κακουχίες και πόλεμο. Πολλοί εκτιμούν τις νέες ελευθερίες που απολαμβάνουν στην ΕΕ. Για κάποιους, το να ανήκουν στην ίδια ομάδα με τους Δυτικοευρωπαίους είναι η πραγματοποίηση ενός ονείρου αιώνων. Μια Πολωνή οικονομολόγος εξηγεί γιατί η Πολωνία εξακολουθεί να φιλοδοξεί να ενταχθεί στην ευρωζώνη ως εξής: «θέλουμε να είμαστε στο πλοίο, ακόμα και αν βυθίζεται!». Φυσικά, θα ήθελαν περισσότερο το πλοίο να παραμένει στην επιφάνεια. Το περασμένο φθινόπωρο, σε μια ομιλία του στο Βερολίνο, ο Radoslaw Sikorski, ο Πολωνός υπουργός Εξωτερικών, παρατήρησε με αξιομνημόνευτο τρόπο, «θα είμαι κατά πάσα πιθανότητα ο πρώτος υπουργός Εξωτερικών της Πολωνίας στην ιστορία που θα το πει, αλλά έτσι είναι: Φοβάμαι την γερμανική ισχύ λιγότερο από ό, τι αρχίζω να φοβάμαι την γερμανική αδράνεια».

Ευρωπαϊκή Γερμανία, γερμανική Ευρώπη

Η Γερμανία είναι το κλειδί για το μέλλον της Ευρώπης, όπως ήταν, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, για τουλάχιστον έναν αιώνα. Η ειρωνεία των ακούσιων συνεπειών είναι ιδιαίτερα οξεία εδώ. Αν Κολ ήταν ο πρώτος καγκελάριος της ενωμένης Γερμανίας μετά τον Χίτλερ, ο Φρανσουά Ολάντ είναι ο πρώτος σοσιαλιστής πρόεδρος της Γαλλίας μετά τον Μιτεράν, και είναι η κληρονομιά του Μιτεράν με την οποία έχει να παλέψει. Η νομισματική ένωση, η μέθοδος μέσω της οποίας ο Μιτεράν σκόπευε να κρατήσει την ενωμένη Γερμανία στην κατάλληλη θέση – συνοδηγού με τη Γαλλία, αλλά και δείχνοντας σεβασμό σε αυτήν – κατέληξε να βάλει τη Γερμανία στο τιμόνι, με τη Γαλλία ως έναν οργισμένο σύζυγο να χτυπιέται στο κάθισμα του συνοδηγού («στρίψε αριστερά, Άνγκελα, στρίψε αριστερά!»).

Την εποχή της επανένωσης της Γερμανίας, οι Γερμανοί πολιτικοί ποτέ δεν κουράστηκαν να χαρακτηρίζουν τον στόχο τους με τα ευαίσθητα λόγια του συγγραφέα Thomas Mann: «Όχι μια γερμανική Ευρώπη, αλλά μια ευρωπαϊκή Γερμανία». Αυτό που βλέπουμε σήμερα, όμως, είναι μια ευρωπαϊκή Γερμανία σε μια γερμανική Ευρώπη. Αυτή η Γερμανία είναι μια υποδειγματική ευρωπαϊκή χώρα: πολιτισμένη, δημοκρατική, ανθρώπινη, νομοταγής, και (αν

και ο Mann μπορεί να μην είχε σκεφτεί αυτό το συγκεκριμένο) πολύ καλή στο ποδόσφαιρο. Αλλά η «Δημοκρατία του Βερολίνου» είναι επίσης στο επίκεντρο μιας γερμανικής Ευρώπης. Τουλάχιστον όταν πρόκειται για την πολιτική οικονομία, η Γερμανία παραγγέλλει τους στόχους. (Το ίδιο δεν ισχύει και για την εξωτερική και αμυντική πολιτική, όπου η Γαλλία και το Ηνωμένο Βασίλειο έχουν μεγαλύτερη σημασία). Αυτός δεν είναι ένας ρόλος που τον επιζήτησε η Γερμανία, η ηγεσία έπεσε πάνω της.

Επιπλέον, αν η ανάγκη να κερδίσει υποστήριξη για την επανένωση της Γερμανίας οδήγησε τον Κολ να αποδεχθεί την ευρωπαϊκή νομισματική ένωση σε ένα σφιχτό χρονοδιάγραμμα και χωρίς την πολιτική ένωση που πίστευε ότι ήταν απαραίτητη για να διατηρηθεί, η επανένωση της Γερμανίας έχει αλλάξει τη γερμανική στάση για το ευρωπαϊκό σχέδιο. Η ίδια ομάδα στενά συνδεδεμένων ιστορικών εξελίξεων που δημιουργούν τώρα, 20 χρόνια μετά την επανένωση, την ανάγκη για μια ειδική συνεισφορά της Γερμανίας στην Ευρώπη έχει στο μεταξύ μειώσει τόσο την ιδεαλιστική επιθυμία της χώρας όσο και την οργανική ανάγκη της να προχωρήσει σε αυτή τη συνεισφορά.

Αν ήταν ακόμα καγκελάριος ο Κολ, σίγουρα θα επέμενε ότι το ευρώ πρέπει να διασωθεί με μια αποφασιστική κίνηση προς μια πολιτική ένωση. Η Μέρκελ και οι συμπατριώτες της έχουν αντιδράσει πολύ διαφορετικά, κάνοντας απρόθυμα το ελάχιστο που απαιτείται για να αποφευχθεί η κατάρρευση. Η μετριοπαθής και απερίφραστη Μέρκελ είναι κατά πολλούς τρόπους η προσωποποίηση των κοινωνικών, σύγχρονων ευρωπαϊκών ιδιοτήτων αυτής της νέας Γερμανίας. Είναι επίσης μια λαμπρή και αδίστακτη τακτικίστρια της εσωτερικής πολιτικής. Όποιες και αν είναι οι προσωπικές πεποιθήσεις της, ξέρει ότι αντιμετωπίζει αυτό που μπορεί να ονομαστεί ως τα τέσσερα «B»: την Bundestag (την κάτω βουλή του εθνικού κοινοβουλίου, από την οποία οι περισσότεροι φιλοευρωπαϊοί πολιτικοί στη Γερμανία έχουν σε μεγάλο βαθμό μεταναστεύσει προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, μια άλλη ακούσια συνέπεια αυτού του καλών προθέσεων ιδρύματος), το

Bundesverfassungsgericht (το συνταγματικό δικαστήριο της χώρας, σκόπιμα ιδρυθέν μετά το 1945 ώστε να είναι ένας αμερικανικού τύπου έλεγχος στην εξουσία του εκάστοτε ηγέτη), η Bundesbank (η Γερμανική Κεντρική Τράπεζα που ακόμη διατηρεί μεγάλη επιρροή στη γερμανική πολιτική συζήτηση), και, τελευταία αλλά όχι λιγότερο σημαντική, η λαϊκιστική εφημερίδα ταμπλόιντ Bild.

Πολλοί Γερμανοί δυσανασχετούν με την ιδέα της διάσωσης των Ελλήνων και των Ισπανών και υπενθυμίζουν ότι δεν τους ζητήθηκε η άποψη για την απόφαση του Κολ να εγκαταλείψουν το γερμανικό μάρκο. Σε μια γερμανική δημοσκόπηση που διεξήχθη τον Μάιο του 2012, όχι λιγότερο από το 49% των ερωτηθέντων δήλωσε ότι ήταν λάθος η εισαγωγή του ευρώ. Μέχρι στιγμής, τα οφέλη που έχουν αποκομίσει από το ευρώ δεν έχουν εξηγηθεί επαρκώς. Ωστόσο, αυτή η ευρωπαϊκή Γερμανία είναι μια ελεύθερη χώρα, ανοιχτή στα επιχειρήματα και μερικοί κάνουν τώρα την προσπάθεια να τα παρουσιάσουν.

Μνήμη, φόβος και ελπίδα

Η μεγαλύτερη ενιαία κινητήρια δύναμη του ευρωπαϊκού σχεδίου από το 1945, δηλαδή οι προσωπικές αναμνήσεις του πολέμου, έχουν εξαφανιστεί. Όταν η ατομική μνήμη εξασθενίζει, η συλλογική μνήμη θα πρέπει να παίρνει την θέση της. Θυμηθείτε την έκκληση του Edelman: «Εμείς, οι οποίοι δεν χαθήκαμε, επαφιέμεθα σε σας για να κρατήσετε τη μνήμη εκείνων που χάθηκαν ζωντανή – για πάντα». Ωστόσο, η συνείδηση των περισσότερων νεαρών Ευρωπαίων για την βασανισμένη ιστορία της ηπείρου τους είναι ρηχή. Οι εμπειρίες που τους έχουν διαμορφώσει είναι σε μια Ευρώπη της ειρήνης, της ελευθερίας και της ευημερίας. Ακόμη και οι νεαροί ανατολικοευρωπαίοι από κράτη όπως η Εσθονία, η οποία δεν υπήρχε στους περισσότερους χάρτες πριν από μόλις 22 χρόνια, έχουν καταλήξει να εκλαμβάνουν ως δεδομένα αυτά τα επιτεύγματα που έχουν κερδηθεί με σκληρό τρόπο. Υπό την έννοια αυτή, το βαθύτερο πρόβλημα του ευρωπαϊκού εγχειρήματος είναι το πρόβλημα της επιτυχίας.

Κατά την τελευταία δεκαετία, οι ευρωπαϊκοί λαοί με ιστορικά

συμπλέγματα σχετικά με το ότι διαβιούν στην περιφέρεια της ηπείρου αισθάνθηκαν ότι επιτέλους εισέρχονται στο πυρήνα. Η Ανατολική Ευρώπη προσχώρησε στην ΕΕ. Οι Νότιοι Ευρωπαίοι πίστεψαν ότι άνθισαν στην ευρωζώνη. Στην Αθήνα, τη Λισαβόνα και την Μαδρίτη υπήρχε μια αίσθηση ανάτασης των ευρωπαϊκών κοινωνιών, μιας νέας, όχι απλώς τυπικής ισότητας μεταξύ των εθνών.

Τώρα αυτή η ψευδαίσθηση έχει διαλυθεί. Στην Ελλάδα, οι άστεγοι μπαίνουν στην ουρά για συσσίτια, συνταξιούχοι αυτοκτονούν, οι άρρωστοι δεν μπορούν να πάρουν τα συνταγογραφούμενα φάρμακα, τα καταστήματα έχουν κατεβάσει ρολά και οι ρακοσυλλέκτες μαζεύουν πράγματα μέσα από σκουπιδοτενεκέδες – σχεδόν συνθήκες που θυμίζουν τη δεκαετία του 1940. Στην Ισπανία, κάθε δεύτερο άτομο κάτω των 25 ετών είναι άνεργο. Σε όλη την ευρωζώνη, ο μέσος όρος είναι σχεδόν ένας στους τέσσερις. Αλλά ο πόνος δεν είναι ομοιόμορφα κατανεμημένος. Στη Γερμανία, η ανεργία των νέων είναι βολικά κάτω από το 10%. Υπάρχει μια νέα διαχωριστική γραμμή σε όλη την Ευρώπη, όχι μεταξύ Ανατολής και Δύσης αλλά μεταξύ Βορρά και Νότου. Τώρα, ίσως και για τα επόμενα χρόνια, θα είναι μια πολύ διαφορετική εμπειρία το να είναι κανείς νεαρός Γερμανός ή νεαρός Ισπανός, νεαρός Πολωνός ή νεαρός Έλληνας.

Θυμηθείτε αυτές τις δύο ημερομηνίες της 10ης Μαΐου και τις αντίστοιχες στιγμές στη Βαρσοβία. Κάποιος του οποίου η διαμορφωτική εφηβική εμπειρία πήγαζε από τον τρόπο του 1943 θα βρει συγκλονιστική την σημερινή κρίση, αλλά και πάλι δεν είναι ούτε στο μισό τόσο κακή όσο αυτό που θυμήθηκε – και θα επιμείνει ότι η Ευρώπη δεν πρέπει ποτέ να διολισθήσει πίσω σε αυτό. Ο έφηβος του 2003, έχει έναν διαφορετικό ψυχικό φακό: αυτό είναι τρομερό, σκέφτεται, και όχι αυτό που οδηγήθηκα να περιμένω.

Οι Ευρωπαίοι, όπως ο Γκέρεμεκ και ο Κολ έγιναν μάρτυρας της διάλυσης Ευρώπης και στη συνέχεια αφιέρωσαν τους εαυτούς τους στην οικοδόμηση μιας καλύτερης Ευρώπης. Η γενιά των «Αγανακτισμένων» της Ισπανίας, οι νεαροί διαδηλωτές που

συσπειρώθηκαν σε όλη τη χώρα από το Μάιο του 2011, μεγάλωσαν σε αυτή την καλύτερη Ευρώπη, και τώρα έχουν πεταχτεί προς τα πίσω. Η πορεία εκείνων που ήταν, ας πούμε, 15 ετών το 1945 πήγε από τον πόλεμο στην ειρήνη, από τη φτώχεια στην ευημερία, από τον φόβο στην ελπίδα. Η πορεία αυτών που ήταν 15 το 2003, ιδιαίτερα στα τμήματα της ηπείρου που τώρα υποφέρουν περισσότερο, έχει την αντίθετη κατεύθυνση: από την ευημερία στην ανεργία, από την σύγκλιση των εθνικών εμπειριών στην απόκλιση, από την ελπίδα στον φόβο.

Θα μπορούσε αυτή η μεγάλη δυσaréσκεια να παράσχει την ψυχολογική βάση για μια λαϊκή εκστρατεία σωτηρίας της Ευρώπης; Τα σημάδια δεν είναι ενθαρρυντικά. Λαϊκά κινήματα έχουν προκύψει κατά τη διάρκεια της κρίσης, αλλά στοχεύουν προς διαφορετικές κατευθύνσεις. Ένα από τα μεγαλύτερα ήταν αυτό εναντίον του ACTA (Anti-Counterfeiting Trade Agreement, του εμπορικού συμφώνου κατά της παραποίησης), το οποίο πολλοί νέοι Ευρωπαίοι έβλεπαν ως απειλή για την ελευθερία του διαδικτύου. Οι «Αγανακτισμένοι» όλων των χωρών, οι Ευρωπαίοι ομόλογοι του κινήματος Occupy Wall Street των ΗΠΑ, χλευάζουν τους τραπεζίτες, τους πολιτικούς και τους μεσήλικες, για τους οποίους θεωρούν ότι τους έχουν κλέψει το μέλλον. Μια έρευνα με βάση συνεντεύξεις ακτιβιστών σε αυτά τα διαφορετικά συλλαλητήρια, συντονισμένη από την Mary Kaldor και την Sabine Selchow του London School of Economics, διαπίστωσε ότι η ΕΕ είναι είτε αόρατη για αυτούς είτε την βλέπουν σαν κάτι αρνητικό.

Ο φόβος δεν πρέπει να υποτιμηθεί ως κινητήρια δύναμη στην πολιτική. Όταν, σε μια επαναληπτική εκλογική διαδικασία τον Ιούνιο, οι Έλληνες ψήφισαν με μικρή διαφορά τα κόμματα που ήταν σοβαρά σχετικά με τη διατήρηση της χώρας μέσα στην ευρωζώνη, ο Ελβετός σκιτσογράφος Patrick Chappatte σχεδίασε ένα κουρασμένο άτομο που στέκεται δίπλα σε μια κάλπη στη σκιά της Ακρόπολης και αναφωνεί: «Καλά νέα! Ο φόβος θριάμβευσε πάνω από την απελπισία». Προσαρμόζοντας μια περίφημη φράση του προέδρου των ΗΠΑ Φράνκλιν Ρούσβελτ, θα μπορούσε κανείς να πει

ότι σήμερα η Ευρώπη δεν έχει τίποτα για να ακουμπήσει την ελπίδα της εκτός από τον ίδιο τον φόβο.

Ο φόβος της κατάρρευσης, η λογική της αναγκαιότητας παρόμοια με του Μονέ, η δύναμη της αδράνειας: αυτά μπορεί να κρατήσουν απλώς την παράσταση ζωντανή αλλά δεν θα δημιουργήσουν μια δυναμική, εξωστρεφή Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία έχει την ενεργό υποστήριξη των πολιτών της. Χωρίς κάποιες νέες κινητήριες δυνάμεις, χωρίς μια θετική κινητοποίηση μεταξύ των ελίτ και των λαών της, η ΕΕ, ενώ κατά πάσα πιθανότητα θα επιβιώσει ως το χάρτινο παλάτι των συνθηκών που έχουν υπογραφεί και των θεσμικών οργάνων που έχουν ιδρυθεί, θα διολισθήσει σταδιακά από πλευράς αποτελεσματικότητας και πραγματικής σημασίας, όπως και η Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία του παρελθόντος. Οι ιστορικοί του μέλλοντος μπορεί να εντοπίσουν κάποια στιγμή γύρω στο 2005 το απόγειο της πιο εκτεταμένης, εποικοδομητικής και ειρηνικής προσπάθειας που έχει δει ποτέ η ιστορία για να ενωθεί η ήπειρος.

Timothy Garton Ash

Καθηγητής Ευρωπαϊκών Σπουδών στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης και βασικός συνεργάτης στο ίδρυμα Hoover στο Πανεπιστήμιο Στάνφορντ

Πηγή/φωτό: Ανιχνεύσεις από Foreign Affairs

Copyright © 2002-2012 by the Council on Foreign Relations, Inc.

All rights reserved.